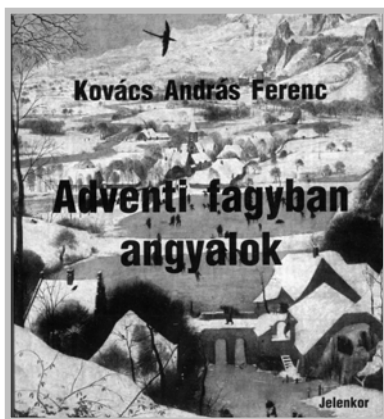

Krisztinka-tinta

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: ADVENTI FAGYBAN ANGYALOK

„Zsófinak”

Ha elfogadjuk azt a – nem egészen megalapozatlan, de – történeti indexszel mindenképpen ellátható lehetőséget, mely szerint Kovács András Ferenc lírája immáron interkanonikus pozícióba került,

akkor több problémával is szembe kell néznünk. Hiszen maga e kijelentés eleve abból indul ki, hogy a legkülönfélébb előfeltevéseket mozgósító (és valló) értelmezőközösségek egyaránt kanonizálták e (ki-tüntetett) költői beszédszituációt. Ez eszerint elsősorban azért igen meggondolkodtató, mert az interpretációk összjátékából – nagyon leegyszerűsítve – mindeddig szinte csak a Kovács András Ferenc-lírához való viszony afirmációja volt kiolvasható. Elképzelhető tehát, hogy a különböző értékpreferenciákat hangsúlyozó és eltérő elméleti előfeltevésekből kiinduló interpretációk még akkor sem men-

Jelenkor Kiadó
Pécs, 1998
126 oldal, 890 Ft

tesek egymás hatásától, ha a kritikai elhatárolódás alakzatait szólaltatják meg. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy az egyes Kovács András Ferenc-értelmezések azonos módon járultak hozzá a kanonizációhoz (sőt!). Pusztán arra utal, hogy az értelmezői nyelvek differenciálódása és hermeneutikai meghatározottsága olyan komponenseket is magába foglal, melyeknek beláthatósága – egy kitüntetett perspektívából – merő illúzió.

Ebből a szempontból Kovács András Ferenc költészetének fogadtatása azért is igen tanulságos, mert rendkívül jól láttatja az eltérő esztétikai ideológiák fölényét a kritika nyelvjátékaival szemben. Ezért kell – többek között – arra emlékeztetnünk, hogy már korán megfogalmazódott annak igénye, hogy konkrét szöveginterpretációk nélkül a kanonizáció alakulástörténete nem igazán megbízható. Mert míg – Kovács András Ferenc lírájának esetében – valóban számottevő az egyes kötetek – főleg a *Költözködés* és a *Lelkem kockán* pörgetem – globális affirmációja, addig rendkívül kevés az olyan elemzés, mely egyetlen verset választ kiindulópontjául (mint ahogyan az is, hogy az életmű kontextusában – retrospektív érvénnyel – jelenjen meg egy-két adott vers tapasztalata). Kovács András Ferenc költészetének fogadtatása pedig megfogalmazta már e kérdést és néhány nem egészen megkerülhető válaszlehetőséggel is előállt (vö. Kulcsár-Szabó Zoltán Nappali házban közölt interpretációjával). Ily módon a legújabb kötet értelmezését is „leszűkíthetjük” néhány kérdésirány aktualizációjára. Azaz eltekinthetünk (jelen esetben) annak mérlegelésétől, hogy „melyik” nyelv képes jobban szóra bírni „tárgyát”, melyiknek van nagyobb esélye az önkorrekcióra (hiszen ez eddig is megmutatkozott!).

Nem abból indulnánk ki tehát, hogy milyen viszonyt létesíthet a legutóbb megjelent Kovács András Ferenc-kötet az általa vagy általunk tételezett költői hagyó-

mánnyal (ez eleve beláthatatlan), hanem inkább abból, hogy miként viszonyul a maga által beszélt tradíció „képleteihez”, amelyek éppen a kanonizáció során váltak összetetté. Vagyis elsősorban arra irányulna rövid eszmefuttatásunk, hogy a szövegelemzés konkrétumai és az ez alapján végrehajtott kontextualizáció miként tehet javaslatot e költőiség rekanonizációjára; azaz hogyan módosíthatja az előző kötetek – homogén? – tapasztalatát. A kérdés ezek szerint így is megfogalmazható: milyen távlatot nyit az *Adventi fagyban angyalok* című könyv (egy részlete) a Kovács András Ferenc-líra olvashatóságára.

Előzetesen azonban két megszorítást kell tennünk. Egyrészt a Kovács András Ferenc-líra automatikus értését – mint kérdést – nem vethetjük el, hiszen éppen ebben (az eltérések játékában) áll az életmű kanonizáció-alakulásának további lehetősége. Másrészt nyitott kérdés, hogy az egyes versek konkrét interpretációja legitimálhatja-e az életmű egészét. Nyilvánvaló, hogy e két szempontot együtt kellene úgy játékba hoznunk, hogy értelmezői pozíciónk visszakereshető legyen. Éppen ezért az *Adventi fagyban angyalok* című kötet egy jelentéktelennek tűnő versét értelmezve közelítenék a megfogalmazott dilemmákhoz. Tehát a továbbiakban egy szövegről, annak közvetlen kontextusáról és poétikai előzményeiről fogok röviden beszélni. A kiválasztott mű címe: *Friss tinta, tinta, tinta!* Így hangzik: „Földoldja fent a holdat / Az éji tentaoldat / Ma este még kicsordul / Csillagfény sem csikordul / Alusznak kósza macskák / Malackák jó lovacsák / Nem leng a régi hinta / Terjeng az égi tinta / Nincsen több ugra-bugra / Alom száll kengurukra / Nincsen víg ugri-bugri / Alszik Balu Maugli / Majom méhecske medve / Durmol végleg feledve / Hogy vadmézet nyalinta / Nincs hinta meg palinta / Most nem lehet lovazni / Papírdarabkán pacni

/ Föloldja fent a holdat / Az éji tentaoidat / Folt szunnyad így az irkán / Nyugszik Bagira Sir Kán / Bölcs nyúl ravaszdi róka / S a rozszant óraműben / Elpilledt kis manóka / Almában ring az inga / Szivárgó ritka tinta / Hegyek sorára csordul / S a szó a szó a szó is / Más oldalára fordul / A nincs jelenbe olvad / Föloldja fent a holdat / Az éji tentaoidat / Friss tinta tinta tinta / Aludj kincsem ma hol vagy / Krisztinka tinka tinka.”

Kovács András Ferenc költészetében is kibontakozik egy olyan „ciklus”, mely az „alternatív olvasás” felé nyithat horizontot. E szövegek egyik legszembetűnőbb sajátossága, hogy – többek között olyan előzményekre visszautalva, mint József Attila, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor vagy Oravecz Imre ide sorolható „periódusai” – ún. gyerekversekként, illetve az esztétikai tapasztalat diszkurzív potenciáljait alakító művekként is értelmezhetők. A *Kótya-lapótya* és a *Manótánc* című, gyerekverseket tartalmazó kötetek után az *Adventi fagyban angyalok első ciklusának* (*Visio: Visitatio*) egyes darabjai sorolhatók ide. E kérdésirányt jelzi a ciklus József Attila Anya című verséből kölcsönzött mottója is, amely az ilyen típusú alkotások egy bizonyos válfajára (altató) irányítja a figyelmet: „Reátaláltam gyermekemre, / aludj el, édes kedvesem, te, / csitt, csitt, kicsikém, tente, tente...” Az említett „kettős kódolás” azért igen szembetűnő e ciklusban, mert a benne helyet kapó darabok – közvetlen kontextusuk alapján – részsedhetnek egymás esztétikai tapasztalatában is. (Hasonló kérdéseket vet fel pl. a költő – a *Lelkem kockán pörgetemben szereplő* – *Vágás dallam* című verse, amely *Gyorsan ellobbant a nyár...* címmel átkerült s ily módon beépült a *Manótánc* gyerekversei közé.) Az olvasás eme horizontmódosulását talán a *Friss tinta, tinta, tinta!* című alkotás szemléltetheti a legjobban, amely Kovács András Ferenc (folyamatosan bővülő) „Krisztinka-cik-

lusának” egyik kitüntetett darabjává léphet elő.

A vers egyik szervezőelve a katalógus felépítésében és az írás nyomára utaló tinta lebontó játékának kettősségében ragadható meg. A beszélő (főként intertextusokon keresztül) sorolja az alvó dolgok és a megszűnő tevékenységek arzenálját, miközben ezzel párhuzamosan a látványt feloldó „tentaoidat” szétterjedésére irányítja a figyelmet. E kettős mozgás mindenekelőtt azért lehet a szöveg retoricitásának a jelölője is, mert beleíródik a „képek” közötti viszonyhálózatba (pl. „Nem leng a régi hinta / Terjeng az éji tinta”). A vers retorikai menetében ily módon központi szerephez jut a háromszor előforduló (kétszer ismételt) sorok („Föloldja fent a holdat / Az éji tentaoidat”) elhelyezkedése. A szöveg ugyanis egyrészt ez alapján kelti a körkörösség látszatát, másrészt e mozgás mindenkor visszacsatol – a „tentaoidat” terjedése által – az íródás műveletéhez és kiépíti annak önreflexív alakzatrendjét (miközben az idézett „refrén” az instancia [hold] feloldásaként is interpretálható, megelőlegezve a hierarchizálhatatlanság képzetét, hiszen egy szintre helyezi a tevékenységet annak tárgyával – fent a hold, illetve fent oldja fel). A refrénszerűen ismételt sorok közötti katalógusban egymás mellé rendelődő dolgok elsősorban a vokalitás alapján kerülnek relációba, így a versben betöltött funkciójuk is inkább a szavak hangzására tereli a figyelmet. E vokális retorika alakulása ugyanakkor a grammatikailag különböző elemek összjátékát erősíti és – nyelvi értelemben – hierarchizálhatatlan beszéd-komponenseket szólaltat meg, rendel egymás mellé (pl. a rímhelyzetbe lépő szavak összecsengése szófaji különbségüket jelöli, de hangzásuk hasonlósága alapján: „méhecske medve / végleg feledve”; „lovazni / pacni”). Ugyanakkor a vokalitás automatikussá válását két komponens is gátolja. Egyrészt az egyes sorok többértelmű tör-

delhetősége kikölkentheti az olvasás (vokalizásra alapozó) biztonságát (pl. a következő részletben: „Bölcs nyúl ravaszdi róka / S rozzant óraműben / Elpilledt kis manóka / Álmában ring az inga”, ahol a párímek megtörése és a sorok szemantikája – manóka álma, vagy az inga álma? – is erre utal); másrészt a homofóniák különbözősége alapuló játéka kiegészül a visszhang retorikai szerkezetével („Friss tinta tinta tinta / Krisztinka tinka tinka”). Eszerint különös jelentőségre tehet szert a vers utolsó három sora, hiszen egyrészt (a visszhang formális képletét idézve) eltér a katalógus szervező vokalizástól, másrészt a refrénszerű két sor grammatikáját módosítja (tenta / tinta / tinka). E sorok elkülönböződése (melyet a cím is megelőlegez!; ott vesszők választják el a szavakat) az automatizmus újrendeződéseként is értelmezhető: a vers retorikáját átírja saját grammatikájának visszhangja (s ez befogadásalakzatként is interpretálható). Erre utalhat pl. a vers (címében és itt előforduló) egyetlen innovatív jelzője is („Friss tinta tinta tinta”), nem is beszélve annak konnotációjáról: a friss tinta fog, szétterjed, elfolyik stb., azaz a megszilárdult írásképp, szöveg ellenében dolgozik (és persze *Kosztolányi A szegény kisgyermek panasza* című alkotásának egy passzusára utalva – ott: „Mostan színes tintákról álmodom.” – kilátásba helyezi az említett „kettősségből” adódó dilemma poétikai következményeit). E szemantikai mező emellett az alvást leíró katalógizáció ellenében is hat, hiszen éppenséggel az ébredést asszociálja („Friss...”). Az utolsó sor ily módon már kettős funkciójú lesz: a visszhang retorikája alapján megerősíti az altató szólamát, de el is tér tőle, mert a „Friss tinta”-ra rímelő név – egy felszólító szerkezetben! – az újdonság érzésével kapcsolódik össze, és a „lírai te” alakzatára tereli a figyelmet a leíró sorok után. A zárlat vokális és grammatikai többértelműsége ezek mellett két értelmezésbeli komponenst is „fel-

szabadít”. Mivel „elszakad” közvetlen szövegelőzményeitől, megbontja a körkörösséget (az ismétlődő két sorhoz viszonyított utániságát erősíti); és textuális értelemben vett funkciója visszaatal a vers egyik igen hangsúlyos polivalenciájára. Azaz ezen elkülönböződés alapján pl. megengedhető olyan interpretáció is, mely a megszólított alakzatának cserélhetőségéből indul ki (hiszen a címet is bevonva az interpretációba, eldönthetetlen, hogy a „Friss tinta” avagy „Krisztinka” a megszólított vagy mindkettő, illetve egy anagrammát írva a szövegbe: az utolsó sor visszhangképlete is módosulhat, hiszen az ismétlődés a katinka nevet is megalkotja stb.), mely elemző manővert alátámaszthatja az is, hogy az utolsó három sor akrosztikonjának „visszaolvasása” a KAF összetételt adja (egy olyan „nevet”, amelyet a „szerzőnek” kölcsönzött a „kritika”). A többértelműség játéka pedig kiemeli a vers egyik igen hangsúlyos állítását („S a szó a szó a szó is / Más oldalára fordul”), hiszen az funkciójában megelőlegezi a differáló olvasatot: szemantikailag értelmezhető úgy is, hogy a szó alszik (azaz beleillik az altatóba, belesimul a retorikába), de úgy is, hogy a többértelműség retorikai alakzata pusztán (a szavaknak más lehet a jelentése: „Más oldalára fordul”). Szemantika, retorika és olvasás össze- s ugyanakkor szét tartó játékát tehát (a záró sorok cserélhetősége alapján) a vég és a kezdet egymást relativáló alakzatának hermeneutikája jelzi (a cím mint jelölő funkciója, a megfordítás olvasásalakzata, az egyértelmű körkörösség felszámolása, a visszhang átcsoportosítása, vokalizás és grammatikalitás összjátéka stb.). A *Friss tinta, tinta, tinta* értelmezési lehetőségei – ezek szerint – jelzik a „kettős kódolás” produktivitását is, hiszen e szöveg az automatizmusok mentén (katalógus, altató stb.) olvasható gyerekversként is, de emellett e tradicionális képleteket megkérdőjelező retorikaként is (mintegy „gye-

rekként” aposztrófálva az automatizmus képleteit).

Annak tapasztalata tehát, hogy Kovács András Ferenc egyes verseinek értelmezhetősége és a lírai korpusz összetettsége az automatizmusok mellett a mutációk olvasásalakzatait is „igénylik”, számos horizontot nyithatnak e kérdésirányra. Vagyis nemcsak az elkövetkező szövegek, ciklusok, de az eddigiek is (az életmű egységét friss tintaként „feloldva”) provokálhatják a hozzájuk való viszony líraiság- és önszemléletét, a kanonizáció (folyamatosan

változó) esélyét (az időindex „elnyerését”: „A nincs jelenbe olvad”). Hiszen eme (az *Adventi fagyban angyalokból* önkényesen) kiragadott példa is diszkurzív tapasztalatként a visszaolvasás és az újraolvasás allegóriájaként nyerhet(ne) „konkrét” értelmet, a gyerekversek retorikája felől dekonstruálva – az altató mint ébresztő – a jelölési aktusok homogén szemiózist és a jelentésrögzítés (csábító) praxisát.

H. Nagy Péter